

Ярослав ЗАТИЛЮК

кандидат історичних наук,
науковий співробітник,
Інститут історії України НАН України;
старший науковий співробітник,
Національний музей історії України
(Київ, Україна), yaroslav.zatylyuk@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9666-2708>

«Вїзд на митрополію» Йова (Борецького) через Золоті ворота 1621 р. та винайдення схеми історії «народу руського»*

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2021.05.077>

УДК: 94(477):261.7

Анотація. Мета статті полягає в обговоренні повідомлення про врочистий вступ Йова (Борецького) до Києва як митрополита в березні 1621 р., уміщеного в листі одного з високопосадовців Речі Посполитої (текст публікується). **Методологія** заснована на поєднанні текстологічного й наратологічного підходу. Дослідження виконане в рамках історії ідей та уявлень, підходів, застосовуваних у різнопланових дослідженнях історичної культури. **Наукова новизна.** Здійснено археографічну публікацію маловідомого джерела та проведено його контекстуальний аналіз зі з'ясуванням потенціалу для різнопланових студій. **Висновки.** Коментоване та опубліковане джерело є важливим свідченням, що діяльність митрополита Йова розпочалася зі врочистого вступу в Київ через Золоті ворота. Такий публічний акт, заснований на символічному входженні до простору давньої руської столиці, демонстрував авторитет і легітимність православного ієрарха. Як відомо, київська «Протестація» Борецького та віленські друки Смотрицького, створені 1621 р., стверджували, що поставлення Йова митрополитом у 1620 р. являло собою відновлення давньої церковно-історичної традиції «народу руського», перерваної унією 1596 р. Риторика цих творів ідейно кореспондувала з церемоніями, виконаними ієрархом біля Золотих воріт і Софійського собору. Їх загальна мета полягала у засвідченні зв'язку Йова з «церквою Володимира». З іншого боку, опис церемонії спонукає поставити питання про існування «звичаю» врочистих зустрічей біля київських Золотих воріт, а також їх утвердження в ролі важливого «місця пам'яті» в дискурсі православної Київської митрополії. Церемонія розглядається у ширшому контексті активного «пригадування» киево-руського минулого, розпочатого в 1620-х рр. у середовищі церковних авторів київського кола. Останнє ознаменувалося конструюванням «схеми» історії православного «народу руського» Копистенським у «Паліодії...» та її розробкою в історичних наративах могилянського періоду. Водночас сформувалися уявлення про Київ як про особливий сакральний та історичний простір. Це виразно простежується при порівнянні церемоній біля Золотих воріт за участю митрополитів у 1621 та 1654 рр.

Ключові слова: Йов (Борецький), Золоті ворота, козаки, полеміка, церемонії, легітимність, текстові образи, киево-руське минуле, «народ руський».

* Статтю підготовлено в рамках наукової теми «Киево-руська та литовсько-польська спадщина в політичних і соціокультурних практиках ранньомодерної України: дискурси традиціоналізму та новаторства», яка виконується в Інституті історії України НАН України впродовж 2020–2021 рр.

Перебування єрусалимського патріарха Феофана в Україні впродовж 1620 р. ознаменувалося відновленням православної церковної ієрархії. Поставлення на митрополію Йова (Борецького) та кількох єпископів відбувалося в умовах секретності. Уже постфактум відомості про це справили значний резонанс у публічній opinio Речі Посполитої, яка після розгрому коронного війська в битві під Цецорою у вересні 1620 р. готувалася до зіткнення з османцями. Король і владики унійної церкви звинуватили православних ієрархів у змові з ворогом. Королівські універсали завершувалися наказами про їх арешт, натомість друки унійних авторів містили розлогі коментарі щодо порушення канонів та збурення суспільства. Тим часом на боці Борецького та єпископів виступили козаки, і це на початкових порах обіцяло далекоюсяжні перспективи, адже питання їх участі у війні було поставлене у пряму залежність від визнання королем православних владик. Та, як відомо, попри дані у Варшаві обіцянки й подальший вагомий внесок козаків у Хотинську кампанію вересня – жовтня 1621 р., ці розрахунки не увінчалися успіхом.

Козацький патронат над церквою, як й обмін полемічними трактатами православних з уніатами, жваво обговорювалися істориками церкви в ХІХ ст.¹ Водночас тактика діяльності та політична риторика Борецького з його соратниками у вирішальний 1620-й і у драматично складний наступний рік потребують додаткових досліджень. Важливим джерелом для цього стало повідомлення про врочистий вступ Йова в Київ на початку березня 1621 р. На цей текст уперше звернув увагу П.Сас, кваліфікувавши його важливим свідченням особливостей утвердження митрополитом своєї влади й легітимності². Джерело важливе в кількох контекстах, зокрема обставин боротьби православних ієрархів за офіційне визнання, а також звернення до текстів і символів киево-руської історії, що мало місце саме в той час. Усе це визначає актуальність його для дослідження питань історії козацтва, церкви та історичної культури ранньомодерної України.

Повідомлення про вступ до Києва та його контексти

Серед копіарію кореспонденції представників урядових кіл Речі Посполитої за 1619–1621 рр., що складає чималий рукописний збірник і зберігається в Бібліотеці Рачинських у Познані, міститься текст із заголовком «Лист із Києва про в'їзд митрополита Борецького до Києва 11 березня 1621 року». Як і чимало документів у складі збірника, це не повний текст, а розлога анотація листа, котра не містить імен автора та його адресата. Відповідно до скороченої версії, невідомий кореспондент повідомляв, що 9 березня київський вїт терміново (о 4-й год.!) звернувся по пораду й надіслав оригінал листа Йова. У ньому митрополит повідомляв вїта про супроводження єрусалимського патріарха Феофана до кордону з Молдавією та заявляв про «свою волю врочисто в'їхати» в місто. За словами дописувача, урядник був збентежений, оскільки «не мав відомостей про Борецького» (очевидно, ідеться про те, що до Києва не надходило жодних роз'яснень із Варшави стосовно його нового церковного уряду). В анотації листа не відзначено суть наданої поради, однак детально описано безпрецедентний «тріумф» «новоучиненого» владики. Згідно з описом, біля Золотих воріт його «з найбільшою пишністю» («cum maxima segetonia») вітали кількасот міщан і близько десятка священників. Тут же він уперше виголосив промову з благословенням «щасливо

¹ Голубев С.Т. Киевский митрополит Пётр Могила и его сподвижники (Опыт исторического исследования). – Т.1. – К., 1883. – С.294–310.

² Сас П.М. Витоки українського націотворення. – К., 2010. – С.490–492.

в'їхати на митрополію» та молитвою за короля. Від Золотих воріт перед ним ішли 150 кінних козаків, а безпосередньо за ним – 50 піших із мушкетами. Наступна зупинка процесії сталася біля Софійського собору, де було «відправлено якісь церемонії», а потім усі попрямували «просто до міста». На Подолі Борецького зустріли до півтори тисячі людей. У храмі Богородиці (Пирогощі) він відправив літургію із дванадцятьма священиками, яку завершив зверненням з амвону до всіх присутніх про відлучення від церкви уніатів як відступників, назвав усіх достойних владик разом із собою, пояснивши при цьому їх поставлення Божою волею та «згодою всіх східних патріархів». Відтак митрополита провели до резиденції, облаштованої у Братській церкві (?), і тут він ще раз звернувся до присутніх із вираженням сподівання на підтвердження королем його прав. Останнє мало б стати умовою участі Війська Запорозького у війні з османцями.

Хоч в анотації бракує імен автора та кореспондента, можна припустити, що автором листа був київський підвоєвода. Саме з ним мав би радитися в'їт, котрим на той час був Федір Ходика, а підвоєводою – Федір Дмитрович Єлець (1620–1628 рр.)³. Як можна здогадуватися, останній писав комусь із високопосадовців у Варшаві та явно ще не знав про королівські універсали, де православних ієрархів звинувачували у зраді й непокорі королю. У будь-якому разі, для нас важливіший опис самої події, його репрезентативність у цілому.

Як інтерпретувати врочистий вступ Йова в Київ? Безперечно, сама церемонія задумувалась особливим публічним актом, покликаним продемонструвати владу та авторитет православного митрополита. Відповідне враження справляв представницький козацький ескорт. Найімовірніше, він мав стати важливим сигналом для опонентів і потенційної пастви, особливо для тих, хто ще вагався.

Не можна не зауважити: церемонія виразно демонструвала факт тісного союзу козацтва й церкви. Як ми знаємо, сам Борецький у своїй «Протестації» задекларував повну самостійність козаків⁴. Утім, цей текст з'явився та поширювався через місяць після врочистого вступу, коли вже всі знали про звинувачення у зраді, і для їх спростування доречним було заявляти, що козаків ніхто зі владик не підбурював.

Хай там як, помпезний в'їзд до Києва на початку березня 1621 р. фактично став початковим актом діяльності Йова як православного митрополита. Своєю демонстративністю дійство виражало його впевненість і цілеспрямованість. І це попри те, що менш як півроку тому єрусалимський патріарх Феофан провів поставлення напівлегально: без погодження з королем та в умовах секретності пізно ввечері (!) в київській Братській церкві. Крім того, за місяць до золоторітської церемонії з королівської канцелярії розсилалися листи з наказом заарештувати православних ієрархів як «порушників спокою Вітчизни». Один із таких наказів датовано 1 лютого 1621 р. й адресовано полоцьким міщанам. У ньому, зокрема, зазначалося, що поставлення Борецького та Смотрицького, відповідно, київським митрополитом і полоцьким архієпископом відбулося в порушення королівського права подавання, водночас сам Феофан – нібито не справжній єрусалимський патріарх, а лише «шпигун цісаря турецького, який на панства наші війною наступає». Тож, підсумовувалося в документі, Смотрицький і Борецький повинні бути заарештовані та піддані суду «яко шпекги и турбаторы»⁵. Такі тлумачення майже дослівно

³ Білоус Н.О. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII ст.: Миська влада і самоврядування. – К., 2008. – С.281.

⁴ Плохій С.М. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні / Пер. з англ. С.Грачової. – К., 2005. – С.159.

⁵ Лист зберігся у запису полоцьких миських книг за 1643 р. поряд із текстами обох привілеїв короля Владислава IV унійному Борисоглібському монастиреві в Полоцьку. Див. публ.: Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. – Т.І. – Вильно, 1867. – №138–141. – С.355–359.

повторювалися в окружній грамоті короля до урядників міст у межах Великого князівства Литовського від 6 лютого⁶.

Як виглядає, станом на початку березня 1621 р. до Києва ці розпорядження ще не надійшли: у листі урядника сказано, що на той час у місті «не мали відомостей» про самого Борецького, тобто питання визнання його королем як митрополита ще залишалося без відповіді. Не виключено, що й сам Йов та його найближче оточення теж не відали про накази короля про арешт, інакше церемонія не була б настільки демонстративною. Або ж навпаки: напівлегальний митрополит уже знав про реакцію монарха зі згаданих універсалів про арешт – у такому разі його врочистий вступ був спровокований бажанням продемонструвати свій авторитет та наявність потужної «групи підтримки». У будь-якому випадку, проведений захід не міг не справити впливу на мобілізацію прихильників православ'я в Києві.

Описана в листі церемонія дає підстави частково простежити стратегію й попередні розрахунки православних владик. Як читаємо, у завершальній промові біля стін Братської церкви Йов нібито говорив про намір відправити посланців до короля для визнання його духовної влади, і що таке погодження має відбутися, оскільки це – умова участі козацтва у війні з османцями. Із цих слів виразно проступають політичні наміри православного митрополита, котрий публічно та недвозначно пов'язав свою легітимізацію з переговорами короля й козаків. Фактично йшлося про надто серйозні справи: ні для кого не було секретом, що після розгрому під Цецорою у вересні 1620 р. та неунікненності подальшої війни з турками король Сигізмунд III потребуватиме допомоги козацтва. Відповідно, гостра потреба мала б змусити володаря поступитися петиціям про права «грецької релігії».

Подібний розрахунок постав ще кілька місяців до того. Наприкінці грудня 1620 р., перед Різдом, до єрусалимського патріарха Феофана у Трахтемирів прибув Бартоломей Обалковський із листом короля допомогти переконати козаків узяти участь у війні з османцями⁷. На виконання прохання ієрарх 7 (17 січня) 1621 р. звернувся з посланням до Війська Запорозького, в якому закликав виконати «повинність рыцерскую», згадавши про королівський лист до нього. Показово, як він мотивував козаків: мають воювати за свою «християнську Вітчизну», і це додало б їм підстав домагатися у володаря «пилними прозбами» визнати статус Борецького та єпископів⁸. Тобто участь у війні ставилась у пряму залежність від визнання акту хіротонії. І, як читаємо в анотації до листа, те саме митрополит повторив у Братському монастирі на початку березня 1621 р.

Явно не випадково ближчими днями до врочистого вступу ієрарха (11 березня 1621 р.) було підписано інструкцію посланцям Війська Запорозького до короля. У ній заявлялося про підготовку 50 тис. козаків для війни з турками, але за умови визнання висвячених патріархом Феофаном владик і скасування всіх баніцій щодо православних. В іншому випадку «козаки залишаться в межах своїх домівок»⁹. Цікава сама посольська інструкція на ім'я Марка Жмайла, Павла з Десни та Супруна Богуша, адже вона суттєво

⁶ Див.: Жукович П.М. Архиепископ Мелетий Смотрицкий в Вильно в первые месяцы после своей хиротонии // Христианское чтение. – №4. – Санкт-Петербург, 1906. – С.542–543.

⁷ Лист датовано 10 листопада 1620 р. і король у ньому ще не виявляв обізнаності з фактом поставлення Борецького та Смотрицького. Справді, у сеймових щоденниках того року також немає жодних згадок про виступи щодо відновлення православної митрополії (див.: Жукович П.М. Первый польский сейм после восстановления патриархом Феофаном православной церковной иерархии // Там же. – №12. – Санкт-Петербург, 1905. – С.730–734).

⁸ Текст послання, як і згаданий у прим.7 лист короля, відомий у списках на останніх аркушах рукописного конволюта з перекладом польської хроніки Стрийковського, здійсненого в Києві на початку XVII ст. Див. сучасну републікацію послання й листа: Документи українського козацтва XVI – першої половини XVII ст.: універсали, листування, угоди, присяги / Упор. В.Брехуненко, Ю.Мицик, В.Щербак. – К., 2016. – №149. – С.201–202.

⁹ Там само. – №150. – С.202–203.

відрізнялася від попередніх: традиційні пункти про підтвердження козацьких прав та утримання німечини козаків опинилися на передостанніх позиціях, натомість у першому ж пункті прописувалося прохання відновити права «грецької релігії». Також посланці мали говорити, аби король «дозволив окремим листом до Війська Запорозького привести до ладу Софійський собор на прикрашення Корони». Така заявка (яка, до речі, більше не повторювалася в наступних козацьких вимогах), очевидно, була також «продиктована» союзниками – церковними ієрархами на чолі з Йовом¹⁰. Отримання бодай непрямого контролю над давньою резиденцією руських митрополитів додало б символічного капіталу у протистоянні з унійними владиками за настрої потенційної пастви. Доречно згадати, що, згідно з описом вступу, митрополит улаштував «якісь церемонії» біля Софійського собору, майже у час підготовки козацької інструкції.

Поза тим, планований торг зі владою не міг увінчатися абсолютним виграшем. Адже, нагадаємо, ще за місяць до укладення інструкції козацьким послам король у своїх універсалах наказав заарештувати поставлених без його відома ієрархів. Водночас сама поведінка владних кіл Речі Посполитої впродовж 1621 р. засновувалася на міркуваннях зайвий раз не дратувати козацтво і при цьому максимально відтягувати остаточне вирішення питання «грецької релігії». Така логіка виразно простежується в листі литовського канцлера Лева Сапіги до унійного митрополита Йосифа (Веляміна Рутського; 1613–1637 рр.) від 9 лютого 1621 р., де йшлося про необхідність «оглядатися на запорозьких козаків, щоб не зробили нам нічого поганого», а самі ж королівські універсали треба «оприлюднювати поступово» й «не поспішати»¹¹. Згодом у Варшаві було вирішено вдатися до кампанії публічної дискримінації православних ієрархів (і це яскраво виражено у віленських друках унійних публіцистів). Саме з таких позицій король у листі козакам від травня 1621 р. заявив, що їх обмануто «приватним підданим неприятеля коронного» (тобто турецького султана), і він не є справжнім єрусалимським патріархом, водночас, як підсумовував Сигізмунд III, релігійні права козацтва ніхто не порушував¹².

Звинувачення у зраді королю та «Вітчизні», у співпраці з «ворогом Святого хреста», посвячення нібито не від справжнього патріарха – основні закиди згаданих королівських розпоряджень – стали головним публічним викликом для Йова та його оточення. Репресії проти віленських міщан, серед яких доти невтомно агітував Мелетій (Смотрицький)¹³, спонукали взятися за перо й на широкий загал (передусім для владних кіл і потенційних прихильників) представити свою позицію.

8 травня (28 квітня) 1621 р. Борецький написав листа лідерові литовських протестантів князю Криштофу Радзивілу, де до заяв про солідарність у боротьбі за релігійні права вказав на готовність «показати королеві, різним сусідам і людям релігії нашої, що ми не зрадники», і що єрусалимський патріарх «відновив ієрархію», і таким чином «підтримав руський народ»¹⁴. Цим самим днем датовано «Протестацію» –

¹⁰ Про участь київського духівництва в підготовці козацьких інструкцій до короля в 1621–1622 рр. див.: *Плохий С.М.* Наливайкова віра... – С.161–165.

¹¹ Див.: Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. – Т.П. – Вильно, 1867. – №29. – С.30–31.

¹² Документи українського козацтва... – №153. – С.206–208.

¹³ У Вільні було опубліковано королівський універсал від 15 березня з вимогою виключити з міської управи всіх прихильників Мелетія, котрий оселився в монастирі Св. Духа й фактично поводився як душпастир. А перед 16 квітня, за свідченням очевидця Станіслава Ростовича в листі до католицького ксьондза, було ув'язнено активних діячів Віленського братства – зокрема одного з них за те, що їздив до козаків переконувати відмовитися від війни з османцями до моменту визнання королем Борецького та Смотрицького. Публікацію листа див.: *Мицик Ю.А.* Кілька документів до історії козацько-татарського союзу 1625 року та православної церкви в Україні // Рукописна та книжкова спадщина в Україні. – Вип.4. – К., 1998. – С.143.

¹⁴ Див.: *Мицик Ю.А.* Із листування українських письменників-полемістів 1621–1624 років // Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка. – Т.ССХХV: Праці історично-філософської секції. – Л., 1993. – С.316–319.

публіцистичний твір, що представляв усі необхідні аргументи (до речі, їх сумарно означено в листі Радзивіллової).

Як заявлялося на початку, метою твору було «подати про себе свідчення», причому «від імені народу» – духовного та світського станів, чий права «зламано» унією і «справедливо відновлено» єрусалимським патріархом. Одним з основних аргументів праці стало твердження про відновлення історичних права і традиції. Остання засвідчена боо-літньою історією від хрещення Русі («впродовж шестисот двадцяти сітга velultra [...] як нас соборно од константинопольського святого престолу охрещено, вік свій рахуємо»)¹⁵. До цієї тези нав'язувалося також твердження, що ініціаторами подібного «відновлення історії» виступають козаки, коріння котрих відносилося до часів давніх київських князів. У такий спосіб ієрархи розділяли відповідальність перед королем зі своїми патронами, якоюсь мірою перекладали її на них¹⁶, а водночас заявляли про їх благородне, лицарське походження. І це не просто символічна відплата за захист: оскільки козаки у творі позиціонувалися частиною пастви «відновленої церкви», то їхнє минуле, подібно до всієї православної митрополії, також мало б сягати доби киево-руських князів.

Як відомо, «Протестацію» не було надруковано, можливо, у зв'язку з публікацією у Вільні брошури Смотрицького «Верифікація невинності»¹⁷. Її так само присвячено обґрунтуванню законності акту хіротонії патріарха Феофана та, як сказано в назві, покликано «спростувати невірні новини, розсіяні по всій Литві та Білій Русі, аби обезчестити народ руський»¹⁸. Сподвижник Борецького послуговувався тією ж риторикою про «відновлення історії», «старожитного звичаю духовних грецької релігії» або просто прав «народу руського». Сама ж історія ставала підставою для визначення всіх вірних православній церкві. У прикінцевому параграфі («Короткому нагадуванні своїм») їх означено окремою спільнотою – «православним народом руським», до якого належить кожен, хто асоціює себе з вірою, прийнятою хрестителем Русі. А якщо ж, стверджував автор, є потреба переконатися в достовірності історії і традиції цього народу, «нехай читає правдиві хроніки та відвідає київські печери з тілами святих»¹⁹. Читач мав би висувати, що унія 1596 р. перервала давню традицію, натомість здійснений патріархом Феофаном акт хіротонії став її відновленням.

Безперечно, якби не козацька протекція, одні лише голослівні виправдання, засновані на зверненні до минулого, не врятували б владик від арешту. Як прийнято вважати, Петро Сагайдачний вирушив під Хотин, заохочений розпливчастими обіцянками короля вирішити церковне питання. Але військова звитяга козацтва не принесла очікуваної розв'язки²⁰. Тож у наступні роки православні й уніати продовжували полемізувати щодо легітимності власної традиції²¹.

¹⁵ Цит. за: *Сас П.М.* Витоки українського націотворення. – С.623–633.

¹⁶ Це був риторичний маневр для спростування закидів опонентів (див.: *Плюхій С.М.* Наливайкова віра... – С.216–217). Водночас, перекладаючи ініціативу на козацтво, ієрархи відвертали від себе загрозу, адже козаків, потрібних для війни, ніхто б не переслідував. А разом – і їхніх союзників.

¹⁷ Треба мати на увазі й ту вірогідність, що в оточенні Борецького не було остаточно довершено текст (нині він відомий у кількох варіантах). Гіпотезу щодо відсутності публікації див.: *Грушевський М.С.* Історія української літератури. – Т. VI / Відп. ред. О.Пріцак. – К., 1995. – С.210–211.

¹⁸ Verificatia niewinności: Y omylnych po wszystkiey Litwie y Białey Rusi rozsianych, żywot y uczciwe cnego Narodu Ruskiego o upad przyprawic zrzadzonych nowin, pod miłościwą Pańską y Oycowską nawyższy y pierwszy po Panu Bogu narodu tego zasnego zwierzchności, y brzegu wszelkicy sprawiedliwości obronę, poddane chrześcianskie uprzątnienie. Wilno, 1621 // Архив Юго-Западной России. – Ч.1. – Т. VII. – К., 1887. – С.279–344.

¹⁹ Там же. – С.333.

²⁰ *Drozdzowski M.R.* Od Brzeźcia do Hadziacza: Kozaczyzna wobec Cerkwі w pierwszej połowie XVII w. // W kręgu Hadziacza A.D. 1658: Od historii do literatury / Pod red. P.Boreka. – Kraków, 2008. – S.222–229.

²¹ Див. огляд полемічних творів 1622–1623 рр.: *Грушевський М.С.* Історія української літератури. – Т. VI. – С.239–297.

Важливим є те, що в репліках православних, починаючи від «Протестації» Борецького, «Верифікації невинності» Смотрицького та наступних творів, домінував аргумент про «відновлення» історії, руської церковної традиції й засноване на їх підставі «історичне право». У такий спосіб обстоювалася легітимність поставлення православних владик. Цей факт дає підстави подивитися на помпезний вступ Йова через Золоті ворота ширше, ніж на простий публічний акт, – як на церемоніал із відповідного роду ідейними та символічними підтекстами.

«Згідно зі звичаєм *sum maxima ceremoniā witali*»

В описі вступу Борецького згадано, що міщани його «згідно зі звичаєм із найбільшою пишністю вітали» («według zwyczajū sum maxima ceremoniā witali»). Із цих слів зрозуміло, що їх автор не бачив у церемонії з митрополитом нічого незвичного та говорив про «звичай».

Після зміни статусу Києва з князівського на воєводський у 1471 р. біля Золотих воріт могли вітати хіба новопризначених воєвод та інших можновладців (князів, воєначальників). Таке припущення, утім, можна засновувати лише на доволі пізніх відомостях. Ідеться, зокрема, про вірші, виголошенням яких біля старовинної брами врочисто зустрічали київського воєводу Адама Киселя в 1646 р., а іншими – князя Ярему Вишневецького в 1648 р.²² Зі згадки Йоахима Єрлича про те, що наприкінці 1648 р. козацького гетьмана Богдана Хмельницького кияни зустрічали краще за воєвод («у два рази чи вдсятеро більше були раді й поштивість краще виражали»)²³, можна припустити факт тривалого існування правил урочистої зустрічі важливого гостя.

З опису вступу Борецького 1621 р. до «звичаю» можна віднести кілька послідовних ритуальних дій. Найперше, зустріч митрополита біля Золотих воріт міщанами й духівництвом «із найбільшою пишністю» («*sum maxima ceremoniā*»). Після вітання Йова у відповідь другим актом став його рух до Софійського собору у супроводі численного козацького ескорту. Тут теж «відбулися певні церемонії». Наступним етапом було просування процесії «з помпою» на Поділ, де проведено богослужбу, проповідь і виголошено фінальну промову біля резиденції ієрарха. Вітання поблизу головної брами міста, військовий супровід, промови й те, що означено як «котрісь церемонії» – усе це у загальних рисах нагадує звичний прийом важливого іменитого гостя-можновладця, що було типовим для визначного міста в тогочасній Європі.

Поза тим очевидець київського дійства в березні 1621 р. маркував його по-особливому – як «в'їзд на митрополію». Справді, Йов вступав не як світська особа, до того ж у місто, де, як виглядає, ще не знали про позицію короля відносно нього. Але численний козацький озброєний ескорт явно справив відповідне враження. Важливо також те, що церемонії митрополита біля Золотих воріт і Софійського собору очевидець відзначав як щось особливе, незвичне. Привертає увагу спеціальне зауваження про початок дійства: «Митрополит сам себе благословив щасливо в'їхати на митрополію». Згадуючи про рух процесії поблизу Софійського собору, автор листа підмітив те, що ієрарх тут «відправив якісь церемонії». Сторонній глядач зі власної

²² Аналіз цих текстів див.: Яковенко Н.М. Київ під шатром Свентольдичів: могилянський панегірик 1646 року «Tentoria venienti» // Дзеркала ідентичності: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII ст. – К., 2012. – С.293–314; *Ї ж*. Кого топчуть коні звитяжного Корибута: до загадки киево-могилянського панегірика 1648 року «Majores Wiszniewiecciorum» // Там само. – С.315–341.

²³ *Latopisiec albo Kroniczka Joachima Jerlicza*. – Т.1. – Warszawa, 1853. – S.72.

культурної дистанції, певне, не розпізнав змісту цих «церемоній». Та можна здогадуватися, що ці скупі описи є відзначенням спеціальних звернень митрополита. Слова про здійснене Йовом самому собі благословення «щасливо в'їхати на митрополію», імовірно, сумарно представляли зміст звернення до тих, хто зустрічав його. Він, імовірно, говорив про традицію старожитної церкви «народу руського», історія якої «відбувалася» за цими воротами. Подальше благословення і проходження повз них мало б стати актом, означеним у листі як «в'їзд на митрополію».

Згадане припущення доречно підкріпити тим, що православні ієрархи впродовж 1621 р. асоціювали своє пастирство з відновленням історичних церкви і традиції «народу руського». Увійшовши до простору стародавньої столиці князів та митрополитів Борецький символічно пов'язував своє сьогодення з древньою «церквою Володимира». Для цих людей було очевидним, що їхня власна церковна традиція сформувалася у просторі Верхнього Києва: за Золотими воротами знаходився кафедральний храм перших руських митрополитів, «узятих» хрестителем Русі з Константинополя (саме так починалася більшість давніх редакцій добре знаного церковного уставу Володимира).

Імовірність існування в тогочасному Києві сформованого усвідомлення простору за Золотими воротами, між Софією й Михайлівським монастирем, як особливої «території з історією» опосередковано відображено у нотатках іноземців кінця XVI ст., а саме гданського купця Мартина Груневега (1584 р.) та посланця австрійського імператора Еріха Лясоти (1594 р.). Вони, як відомо, описували Київ у межах книжного топосу «ubi gloria»²⁴. При цьому показує те, що розповіді про минуле міста та Русі вміщувалися саме в описі церков і руїн Верхнього Києва. Золоті ворота й навколишній простір включно з Софійським собором, отже, і для них унаочнювали просторові обрії киево-руської історії.

«В'їзд на митрополію» Борецького: «відновлені» церква, столиця та історична традиція православного «народу руського»

Є підстави вважати, що помпезний вступ Йова в Київ задумувався як публічний захід, покликаний не лише продемонструвати відновлення старожитної ієрархії, а й вплинути на загальні настрої потенційної пастви з метою відвернення її від унії. Важливим свідченням подібних планів та їх ефекту стали листи унійного митрополита Йосифа (Веляміна Рутського) до канцлера Великого князівства Литовського Лева Сапіги²⁵. 18 січня 1621 р. ієрарх повідомляв про «наливайківців» (до них автоматично зараховували козаків і прихильників православних), котрі поширюють книжки про номінатів на владцтва (єпископії?) й тим «збурюють» людей²⁶. За тиждень він, уже з явним острахом, писав про плани «нового митрополита», який, за його інформацією, «перебуває в п'яти милях від Вільна в маєтку одного шляхтича та готується в'їхати до Вільна». Останнє передбачало відправу певних священнодійств²⁷.

²⁴ Затилюк Я.В. У витоків київського дискурсу: образ «Ubi gloria» та уявлення про минуле Києва XVI – початку XVII ст. // *Academia: Terra Historiae: Студії на пошану В.Смоляка*. – Кн.2. – К., 2020. – С.317–331.

²⁵ Оригінали послань збереглися в паперах роду Сапіг, що складають окремих фонд у зібранні Центрального державного історичного архіву України в м. Києві. Принагідно висловлюю вдячність Владиславові Безпальку за вказівку та виявлення цих листів.

²⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф.48. – Оп.1. – Спр.689. – Арк.1.

²⁷ Там само. – Спр.691. – Арк.1 («teraz to oznaimnię, co mi świeżo y Wilna przyniesiono że nowy metropolita iest w pięci milach od Wilna w jednej majątności szlacheckiej i gotuiesię wiachac do Wilna»).

Як можна здогадуватися, Борецький із найближчим оточенням планував якусь церемонію у Вільні, особливий «в'їзд». Це мало стати «репутаційною акцією», демонстрацією відновленої церкви. При цьому планований «в'їзд» передбачалося здійснити під акомпанемент серйозних закидів проти конфесійних опонентів²⁸.

В іншому листі до канцлера (теж від січня 1621 р.) унійний митрополит згадував про ще один спосіб, до якого вдавалися православні владики в боротьбі за настрої вірних. Так, Йосифа «приголомшили» новини з Вільна «про великі бунти», спричинені агітацією Мелетія (Смотрицького), котрий, мовляв, «удає, що має королівський привілей на полоцьке архієпископство»²⁹. З іншого боку, не виключено й те, що автор перебільшив активність своїх опонентів. Однією з причин для цього могла стати їхня впевненість і цілеспрямованість, що, своєю чергою, справляло відповідне враження.

Факт планування церемонії в'їзду до Вільна виступає доволі важливим свідченням розробки православними ієрархами стратегії щодо легітимізації й боротьби за настрої пастви. І все ж урочиста церемонія відбулася в Києві, поближче до патрона новоствореної ієрархії – Війська Запорозького. При цьому все, що передбачалося здійснити в Литві, було реалізоване тут: «в'їзд» і літургія з публічним виголошенням прокляття унії чотирма вселенськими патріархами. Як дізнаємося з опису, Борецький зробив це з амвону церкви Богородиці на Подолі після літургії з 12 священниками. Крім того, православний ієрарх у своїх промовах говорив про офіційне визнання королем як про неминучий факт у найближчій перспективі. Водночас, це співвідноситься з повідомленнями Рутського про декларації Смотрицького у Вільні щодо королівського визнання. Можливо, православні ієрархи не лише демонстрували необхідну впевненість, а й були переконаними в тому, що козацький патронат і справді забезпечить їм легітимізацію у Варшаві.

У будь-якому разі важливо те, що врочисте посідання Йовом митрополії відбулося саме в Києві, а не у Вільні. Уся церемонія «в'їзду» видається значущою ідейно-символічною акцією. Спостерігачі та головні її дійові особи мали згадати про Київ як про місце початкової столиці митрополії, руського хрещення, осідок перших митрополитів. Такі «пригадування» підкріплювали декларації Борецького про зв'язок очолованої ним ієрархії з «церквою Володимира». У такому разі вся акція, що відбулася в межах Верхнього Києва на початку весни 1621 р., видається свідомою «експлуатацією» важливих символів та «місць пам'яті» киево-руської доби. Церемонія несла у собі нові сили. Якщо досі загальноприйнятим на той час було сприйняття Золотих воріт як «місця пам'яті» влади польських королів над Києвом і Руссю (подібне прочитання пропонували польські хроніки від Галла Аноніма, зокрема видання Бельського, Стрийковського, Гваньїні³⁰), то подія березня 1621 р. утверджувала стародавню браму київських князів як символ і свідчення власної історичної традиції православної церкви та окремого минулого «народу руського».

Помпезний вступ у місто Йова ознаменувався важливими змінами у фактичному статусі Києва. Менш як за 10 років до того місто стало пристановищем для відомих

²⁸ Там само («Ma ten sam metropolita ziczawszysię z takim że wladiką Połockim, iaki y sam iest, do Brackiei cerkwi w Wilnie, publicować klatwę 4 Patriarchow przeciwko nam, wysłałem z tym wszystkim do dworu»).

²⁹ Там само. – Спр.693. – Арк.1.

³⁰ Такі ідейні конотації засновувалися на переказі про «рубання мечем» Золотих воріт королями Болеславом I Хоробрим і Болеславом II Сміливим в XI ст. Згодом, у XIV ст., він став частиною легенди про походження та історію королівських інсигній у Кракові (див.: *Kuczyński S.* O polskim mieczu koronacyjnym: na marginesie artykułu Mariana Gumowskiego, *Szczerbiec, polski miecz koronacyjny // Przegląd Historyczny.* – Т.52/53. – Warszawa, 1961. – S.562–566). Усе це з незначними змінами відтворювалося в популярних друкованих польських хроніках XVI–XVII ст. (див.: *Strzykowski M.* Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi Macieja Strzykowskiego. – Warszawa, 1846. – S.156; *Gwagnin A.* Kronika Sármaryey Europejskiej, w której się zamyka królestwo Polskie. – Ks.1. – Kraków, 1611. – S.30, 401).

інтелектуалів зі Львова та Острога, а Києво-Печерський монастир – осередком книгодрукування. Облаштування резиденції православного митрополита з 1621 р. суттєво посилило значимість «богохранимого града» у свідомості руського населення Речі Посполитої.

Водночас для самого ієрарха та його оточення факт резидування в Києві (та ще й козацький патронат) додавав суттєвих переваг у словесній війні з конфесійними опонентами за настрої потенційної пастви. Місто руського хрещення, перших церков, митрополитів, святинь і святих переконливо підкріплювало декларації Борецького та його соратників щодо власної історичної легітимності. Тож не випадково посідання митрополії розпочалося з помпезного вступу у Верхнє місто – простір від Софії до Михайлівського собору, що асоціювався з історією й церковною традицією старої Русі.

Уже з першого року пастирства нового митрополита здійснювалися заходи з утвердження особливої ролі Києва у свідомості кліру та пастви. Одним із важливих прикладів виступає окружне послання ієрарха від 15 грудня 1621 р. до всіх «панов шляхти и рыцарству и всякого свецкого и духовного заволяна [...] посполитым, знайдуючимся святого старожитного [...] славного російского народу». Митрополит наполягав, що кожен із них повинен «приходити и присылати прынажней в духовных пыльных потребах до богоспасаемого места Киева, второго руского Иерусалима»³¹. Так потрібно робити через зосередження тут давньої історичної та сакральної традиції тривалістю у 600 років, котру в короткому посланні згадано кілька разів: у констатації належності «зъ вѣковъ» константинопольському патріархові від часу хрещення та при неодноразовому вживанні фрази про порушену унією «старовину церковну». У підсумку всі мають «тягнутися» до Києва не лише через наявні тут мощі та святині, а й завдяки усвідомленню його історії.

Важливо, що саме з 1620-х рр. у середовищі київських православних ерудитів здійснювалися спроби осягнення киево-руської минувшини, означення її ключових «місць пам'яті» з одночасною експлуатацією останніх у риторичі про права церкви та «народу руського». Як не парадоксально, першим поштовхом став інтелектуальний виклик із боку опонентів, кинутий за кілька років до візиту єрусалимського патріарха Феофана. У 1617 р. віленський архімандрит Лев (Кревза) опублікував у Вільні польськомовний трактат «Оборона церковної єдності», в якому з перспективи руської та загальної церковної історії обґрунтовував унію 1596 р. Після обговорення примату папи та «відступництва» константинопольських патріархів від єдиної церкви, автор у третій частині запропонував нове на той час бачення руської церковної історії, згідно з яким митрополити відпочатково перебували в єдності з Римом. Важливими складовими в аргументації стала концепція триразового хрещення Русі, а також каталог усіх руських митрополитів із коротким відзначенням щодо вірності Риму або Константинополю. Цей каталог, між іншим, можна вважати прем'єрною спробою концептуально осмислити церковну історію Русі як тяглої лінії, складеної з послідовності правлінь митрополитів³².

Не дивно, що перший друк, підготовлений у квітні 1621 р. уніатами як реакція на поставлення Феофана – трактат польською мовою «Подвійна вина» – спростовував заяви православних про «відновлення традиції» з використанням ідей та підходів Кревзи. І хоч невдовзі Смотрицький у також польськомовній «Обороні верифікації» взявся за спростування тверджень уніатів про належність Риму окремих руських митрополитів, це не знімало нагальності потреби для православних створити власну «схему історії». У загальних рисах її й було сформульовано в перші роки пастирства Борецького – у відомій праці Копистенського, у самій назві якої («Палінодія

³¹ Голубев С.Т. Киевский митрополит Пётр Могила... – Т.1. – Прил. №38. – С.263–264.

³² Докл. див.: Затилюк Я.В. «Перепрочитання історії» хрещення Русі князем Володимиром в історичній культурі ранньомодерної України // Україна в Центрально-Східній Європі. – Вип.14. – К., 2014. – С.73–81.

или Книга Оборони кафолической святой апостолской Всиходней Церкви и святыхъ патриарховъ, и о Грекохъ, и о Россохъ христіанехъ») утілювалося амбітне завдання обґрунтувати самодостатність Східної церкви й Русі як її «дочки». Робота над твором, як уважається, почалася 1619 р. в рамках інтелектуальних рефлексій на трактат Кревзи (недаремно з ним постійно ведеться полеміка), водночас події 1620–1621 рр. стали важливим імпульсом для активного її завершення (1621 або 1624 рр.³³).

У протиставлення наративу уніатів Копистенський запропонував концепцію чотириразового хрещення Русі (за апостола Андрія, Аскольда й Діра, Ольги, Володимира) на доведення її відпочаткової належності Константинополю. У вміщеному далі каталозі руських митрополитів постулювалася ідея неперервного «тривання» київської церкви в єдності з Царгородом. За формою каталог нагадував версію Кревзи, однак був більш інформативним. Ключовою новацією автора «Палінодії...» стала розробка «загальної схеми» історії Русі, що склало окремих розділ четвертої частини твору. Оповідь засновувалася на перелічуванні військових звитяг «народу руського» від Александра Македонського та римського імператора Августа з одночасним свідченням непохитної вірності «грецькій вірі». Примітне позиціонування періоду після хрещення: руські монархи прославлялись у війнах із греками й татарами, водночас воювали між собою та почали єднатися з поляками. За твердженням Копистенського, це був союз «рівних із рівними», і до його свідчень віднесено похід Данила Романовича «зъ Ляхами на Чехи» з коронацією князя після цього, а також й участь козаків у битві під Хотином 1621 р. Історія «народу руського» перервалася укладенням унії 1596 р., що її потрактовано як розрив із героїчними діями предків та їхньою вірою. Таким чином, висвяти патріарха Феофана 1620 р. поставали «відновленням історії».

Попри акценти на подіях світського плану, історію Русі в «Палінодії...» витримано у строго конфесійній перспективі. Її складають минулі дії світських і духовних станів православної митрополії. Усі вони осмислюються в належності до заснованої князем Володимиром церкви. Завдяки цьому паства і клір Київської митрополії в Речі Посполитій, розділені адміністративно між Короною й Великим князівством Литовським, та конфесійно – після унії 1596 р. у трактуванні ідеологів з оточення Борецького належали до єдиної спільноти, до православного «народу руського». Це був образ історичного народу, що виник у давні часи «православної руської монархії» й територіально збігався з Київською митрополією. Усіх представників цього народу з цілої Речі Посполитої вже від 1620-х рр. почали об'єднувати завдяки спогадам про минуле з відповідними інтерпретаціями. Уже в перших київських друках (таких, як «Анфологон» 1619 р. або «Книга про віру» 1620 р.) окремим шрифтом подавалася історична інформація про хрестителів Русі та про перших київських святих. У наступних виданнях додавалися дані щодо окремих подій руської минувшини. Водночас у середовищі церковних авторів київського кола в 1630–1640-х рр. було створено великі синтети власної православної «*historia ecclesiastica*», де минуле Русі та її «народу» осмислювалося з кількох перспектив: у Густинському літописі (1630–1635 рр.) – у рамках «*Slavia orthodoxa*», в Українському хронографі (1630–1640-х рр.) – історії світових християнських монархій, натомість у «Патериконі Києво-Печерському» Йосифа (Тризни; 1640-ві рр.) – у межах власної сакральної традиції й суто князівської історії Києва. У загальному плані всі згадані твори відштовхувалися від ідейної рамки «Палінодії...»³⁴.

³³ *Struminsky B.* Foreword // *Lev Krevza's A Defense of Church Unity and Zaxarija Kopystens'kyj's Palinodia.* – Part I: Texts / Transl. with a Foreword by B.Struminsky (Harvard Library of Early Ukrainian Literature: English Translations. – Vol.III, part 1). – Cambridge, Mass., 1995. – P.XVI–XX.

³⁴ *Затялюк Я.В.* От безымянных руин к православному Сиону: «места памяти» Руси-Украины XVII–XVIII вв. // «Места памяти» руси конца XV – середины XVIII в. / Отв. ред. А.В.Доронин. – Москва, 2019. – С.366.

Активне освоєння текстів і сюжетів руської історії у часи Йова (Борецького) та Петра (Могили) стало додатковим імпульсом у пропагуванні образу Києва як «другого Єрусалима» та «православного Сіону». Останнє засновувалося на нагадуваннях у печерських друках значимості Києва як місця хрещення, пророцтва апостола Андрія, подвигів святих і княжих діянь. Так, у передмові до видання «Бесід Йоана Златоуста» (1624 р.) Копистенський спеціально акцентував, що перші храми були збудовані саме в Києві, та взагалі звідси «нам начало и исход». Натомість у польськомовній «Тератургімі» (1638 р.), присвяченій популяризації Печерського монастиря як чудотворної святині православних, було вміщено план Києва з усіма давніми церквами та їх руїнами. Завдяки цьому давня столиця Русі поставала особливим сакральним й історичним простором, куди, як було сказано в іншому програмному могилянському виданні – «Патериконі» Косова (1635 р.), представники «народу руського» мають «тягнутися немов залізо до магніту»³⁵.

Остаточне формування та конституювання особливих сенсів і значень відносно Києва, що відбулося за могилянської доби, можна виразно простежити в описі врочистої зустрічі Сильвестром (Косовим) посланців московського царя біля Золотих воріт у березні 1654 р. Як довідуємося з їхнього ж звіту, у промові митрополита прозвучало: «Внегда приходите к седалищу первого благочестивого російского великого князя, исходим вам в стретение [...] целующе же любовне, взываем: внидите в дом Бога нашего и на седалище первейшее благочестия русаго, яко да вашим пришествием обновитца, яко орлу юность наследия благочестивых великих князей русских»³⁶.

Із цих слів видно, що наступник Могили маркував Золоті ворота входом до особливого простору – «території з історією» руських князів і старожитної руської церкви. Саме ж входження трактувалося символічним долученням до давньої княжої й церковної традиції Русі. При цьому говорилося про їх відновлення («яко да вашим пришествием обновитца»).

Чи не у схожій ідейній рамці варто розглядати вступ до Києва Йова (Борецького)? У 1621 р. православні діячі говорили про відновлення історичної традиції «церкви Володимира». У цьому сенсі акція київського митрополита могла так само осмислюватися входженням до історичного простору княжої й церковної столиці Русі, а разом із тим і відновлення її старожитної церкви. По відношенню до акту 1654 р. «в'їзд на митрополію» 1621 р. можна вважати початком у формуванні власної історичної традиції та ритуалів «православного народу руського», образ якого кілька десятиліть потому розроблявся в текстах церковних авторів київського кола.

У будь-якому разі здійснені в різні періоди та за різних обставин церемонії біля Золотих воріт вирізнялися контекстами й ідейними підтекстами. Для їх обговорення, безперечно, необхідно спочатку систематизувати відомості джерел щодо врочистих вступів через головну браму столиці Русі – від давніх часів до XVIII ст. Порівняння церемоній важливе для розгляду питання про наявність якогось усталеного сценарію та символічної компоненти, що або змінювалися, або ж формувалися заново. Водночас з'ясування семіотики головної київської брами в різні періоди є важливим маркером для студіювання історичної культури. Варто також звернути увагу на питання, коли саме Золоті ворота стали «місцем пам'яті», і як це вплинуло на практики довкола них. Усе це – актуальні теми для наступних досліджень.

³⁵ Про ключові ідеї цих творів див.: *Яковенко Н.М.* Символ «Богохранимого града» у пам'ятках київського кола (1620–1640 рр.) // *Ї ж.* Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – К., 2002. – С.315–317.

³⁶ Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Т.10. – Санкт-Петербург, 1878. – Стб.252.

***

Текст листа з описом вступу Йова (Борецького) в Київ у березні 1621 р. зі скороченнями внесено до рукопису, що зберігається у фондах Бібліотеки Рачинських у Познані (рукопис 2, арк.818–819). Археографічну публікацію підготовлено за мікрофотокопією у відділі мікроформ Національної бібліотеки у Варшаві (мікрофільм 8915).

***

List z Kiowa o wiezdie Boreckiego Metropolity do Kiowa de Data 11 Martii 1621

Co się tu u nas dzieie y tych czasów stało, nie omieszkiwaiąc wiadomości WMci donoszę. Nona Martii o czwartey godzinie w noc woyt Kiowski przysłał do mnie, że nowo uczyniony metropolit Borecki do Kiowa ma wolą wiachać, o którym żadney wiadomości nie mieliśmy. Zaczym radząc się mnie iakoby onego przyiac ukazali mi list od niego pisany który de verbo ad verbum pisany z własnym podpisem ręki iego Wmci posyłam, obawiając się większych pogróżek nad ten list. Mieszczanie Kiowsky wyszli przeciwko niemu do Złotyh Wrot przy których y popow do dziesiątka y ludzi o kilkaset. Tamże go według zwyczaiu cum maxima ceremonia witali, y onego ubranego w habit metropolitiski y w insule go prowadzili, który tam we Wrociech sam sobie benedictią dawszy aby szczęśliwie na tę metropolią wiachał, przy conclusiey mowy swey Jego K. M. Pana naszego miłościwego wspomniał, aby zań Pana Boga proszono. Potym tę ceremonią odprawiwszy od Złotyh Wrot szło pułtorasta koni kozaków przed nim, a za nim z pięćdziesiąt z muszkietami koło niego. Przysiedszy przed Cerkiew z Zophiey ceremonie iakieś odprawuiąc szedł prosto do miasta, do którego ludzi pospolitych do pułtora tysiąca iuż się zebrało, y tak pompose aż do cerkwi murowaney w rynku prowadzili, w której cerkwi ze dwunastu popow liturgią odprawował. Po liturgiey usiadszy na amvonie sam przemowe czynił do wszystkich ktorzy na ten czas byli mówiąc, zem ia na te rzeczy wprzod za wolą Bożą, a potym za zgodą wszystkich S. Patriarchów, którzy nie chcieli więcey w tey Apostasiey Chrześciaństwa mieć, y tych odszczepieńcow pierwszych przełożonych za starszych nie mieć, których wszytkich tamże zaraz wyklinał y pod kłatwą zakazywał, aby żaden z Religiey Greckiey nie śmiał przełożonych tam tych za starszych mieć. Mianuiąc wprzod siebie a potym władików terazniejszych, których nomina et cognomina przed tym Wmci wypisałem, tych aby w ućciwości mieli y onych we wszytkim słuchali. Potym zaś prowadzono go znowu do Brackiey Cerkwi, tamże iuż iurisdictionią swoią fundował, y declarował się z tym, że do Je K. Mći według woley Woyska Zaporozkiego po Confirmatią zarazem chce słać. Powiadaiąc tak, będzie li na to wola Jego K. Mći tedy za confirmatią mnie od Jego Kr. Mci otrzymaną woysko zaporozkie y przez pieniądze na usługe Jego Kr. Mci y wszytkiey Rzeczypospolitey gotowe iest. Nie będzie li w tym łaski Jego K. Mći, inaczey trudno tego urzędu porzucić, przydzie y maiętności do metropolity należące poodbierac. Uwazeniu WMći mego Mciwego Pana to podaię czego się w tych kraiach spodziewać daley mamy, y ta iskierka rozżarzona aby daley strzeż Boże pożarem nie poszła.

O panu Obalkowskim namniejszey wiadomości z Zaporoża nie mam. Tom słyższal że Brodawkę z hetmaństwa zrzuciono; dla czego y Saydaczny metropolitę do Kiowa nie prowadził, który z Ukrainy do domu prosto się wrócił dla tego aby wiedział kogo teraz na hetmaństwo nastawiono. Z monasteru Pieczarskiego, ani z monastyra Mikolsiego żaden z tam tych czerńców przeciwko temu metropolitowi nie wychodzili, y posłuszeństwa oddać mu nie chcą.

REFERENCES

1. Brekhunenko, V.A., Mytsyk, Yu.A., Shcherbak, V.A. (Comps.). (2016). *Dokumenty ukrainskoho kozatstva XVI – pershoi polovyny XVII st.: universal, lystuvannia, uhody, pryslaby*. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Drodowski, M.R. (2008). Od Brześcia do Hadziacza: Kozacyzna wobec Cerkwi w pierwszej połowie XVII w. *W kręgu Hadziacza A.D. 1658: Od historii do literatury*, 213–234. Kraków. [in Polish].
3. Kuczyński, S. (1961). O polskim mieczu koronacyjnym: na marginesie artykułu Mariana Gumowskiego, Szczerbic, polski miecz koronacyjny. *Przegląd Historyczny*, 52/53, 562–577. [in Polish].
4. Mytsyk, Yu.A. (1993). Iz lystuvannia ukrainskykh pysmennykiv-polemistiv 1621–1624 rr. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. T.Shevchenka*, 225, 310–347. Lviv. [in Ukrainian].
5. Plokhii, S.M. (2005). *Nalyuatskova vira: Kozatstvo ta religiiia v rannomodernii Ukraini: per. z anbl.* (S.Hrachova). Kyiv. [in Ukrainian].
6. Sas, P.M. (2010). *Vytoky ukrainskoho natsiotvorennia*. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Yakovenko, N.M. (2002). *Paralelnyi svit: Doslidzbennia z istorii uiavlennia ta idei v Ukraini XVI–XVII st.* Kyiv. [in Ukrainian].
8. Yakovenko, N.M. (2012). *Dzerkala identychnosti: Doslidzbennia z istorii uiavlennia ta idei v Ukraini XVI – pochatku XVIII st.* Kyiv. [in Ukrainian].
9. Zatyliuk, Ya.V. (2014). “Pereprochytannia istorii” khreshchennia Rusi kniazem Volodymyrom v istoriichnii kulturi rannomodernoï Ukrainy. *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi*, 14, 71–100. [in Ukrainian].
10. Zatyliuk, Ya.V. (2019). Ot bezymiannykh ruin k pravoslavnomu Sionu: “mesta pamiaty” Rusi-Ukrainy XVII–XVIII vv. *“Mesta pamiaty” rusi kontsa XV – serediny XVIII v.*, 350–377. Moskva. [in Russian].

Yaroslav ZATYLIUK

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
 Research Fellow,
 Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine;
 Senior Research Fellow,
 National Museum of the History of Ukraine
 (Kyiv, Ukraine), yaroslav.zatyliuk@gmail.com
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9666-2708>

“Entry to the Metropolis” Through the Golden Gate in 1621 and Searching for the Scheme of the History of “Ruthenian Nation”

Abstract. The aim of the article discusses the anonymous report (which text is attached) about the solemn entry of the metropolitan Yov (Boretskyi) to Kyiv in March 1621. The methodology of the present scholarship combines the text-critical and narratological approaches to the commenting of the text. The general methodological field of the research is the history of ideas and approaches using in the various studies of the historical culture. **Scientific novelty** is the archaeological publication of the little-known historical source and its contextual analysis of this source to clarify its use for various kinds of a research. **Conclusions.** First, this source is the important testimony of the public celebration of Yov’s obtaining the title of metropolitan. This celebration appeared as a symbolic act demonstrating authority and legitimacy of Boretskyi. The ceremonies performed by the metropolitan near the Golden Gate and the St. Sophia Cathedral presented him as the successor of the medieval Ruthenian Orthodox Church established by the prince Volodymyr. The messages of the ceremonies were in line with those expressed in the subsequent texts by the prominent Orthodox authors, e.g. *Protestation* by Boretskyi. Specifically, Smotrytsky claimed that after the Church Union of Brest (1596), which proclaimed the Orthodox Church null and void, ordaining Yov as the metropolitan of Kyiv signified the revival of both the church and historical tradition of the “Ruthenian nation”. At the same time, the description of the Boretskyi’s entry to Kyiv urges to pose the question about the historical tradition of solemn entries near the Golden Gate and its perceiving as the important “memory space” within the discourse of the Orthodox Church in Polish-Lithuanian Commonwealth. Thus, Boretskyi’s solemn entry is placed in the context of the processes of active “recollecting” the Kyiv-Ruthenian past and sketching the history of the Orthodox “Ruthenian nation”, which started in 1620. At the same time, this ceremony attested the role of Kyiv as the sacred space with important historical legacy. It is obvious in comparing the ceremonies near the Golden Gate as performed by the metropolitans in 1621 and 1654.

Keywords: Yov / Job (Boretskyi), Golden Gate, Cossacks, polemics, ceremonies, legitimacy, textual images, Kyivan-Ruthenian past, “Ruthenian nation”.